

Нац. ун-т «Львівська політехніка» : Серія «Проблеми української термінології», 2008. – № 620. – С. 45–48. 12. Нікуліна Н. В. Теоретичне осмислення загальних понять сучасного термінознавства у концепціях видатних лінгвістів / Н. В. Нікуліна // Українська термінологія і сучасність : зб. наук. праць. – К. : КНЕУ, 2009. – Вип. VIII. – С. 45–48. 13. Овчаренко Н. І. Сучасні критерії нормалізації терміна як одиниці фахової мови / Н. Овчаренко // Лінгвістичні студії : зб. наук. праць. – Д. : Вид-во Донецьк. ун-ту, 2000. – Вип. 6. – С. 227–231. 14. Панько Т. І. Українське термінознавство : підручник / Т. І. Панько, І. М. Кочан, Г. П. Мацюк. – Л. : Світ, 1994. – 216 с. 15. Постанова Кабінету Міністрів України «Про внесення змін до Правил дорожнього руху» від 26 вересня 2011 р. № 1029 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/>. 16. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Концепції реформування тран-спортного сектору економіки» від 9 листопада 2000 року № 1684 // Офіційний вісник України. – 2000. – № 46 (від 01.12.2000). 17. Симоненко Л. О. Українська наукова термінологія: стан і перспективи розвитку / Л. О. Симоненко // Українська термінологія і сучасність : зб. наук. праць. – К. : КНЕУ, 2001. – Вип. IV. – С. 3–8. 18. Словник лінгвістичних термінів / Д. І. Ганич, І. С. Олійник. – К. : Вища шк., 1985. – 360 с. 19. Словник української мови : в 11-ти т. – К. : Наук. думка, 1970–1980.

УДК 811.161.2'373.48

Зоряна Куньч, Лілія Харчук

Національний університет «Львівська політехніка»

СЕМАНТИЧНИЙ ПОТЕНЦІАЛ УКРАЇНСЬКИХ ЕЛЕКТРОЕНЕРГЕТИЧНИХ ПРОФЕСІОНАЛІЗМІВ І ПРОФЕСІЙНИХ ЖАРГОНІЗМІВ

© Куньч З. Й., Харчук Л. В., 2014

Статтю присвячено лексико-семантичному аналізу електроенергетичних професіоналізмів і професійних жаргонізмів. З'ясовано структурні та функційні особливості цього прошарку лексики в досліджуваній терміносистемі.

Ключові слова: українська мова, українська електроенергетична терміносистема, термін, професіоналізм, професійний жаргонізм, комунікація.

The article is devoted to the structural analysis of electric power engineering professionalisms and professional jargonisms. Structural and functional properties of this layer of the the studied term system have been found.

Keywords: Ukrainian language, electric power engineering terminology, term, professionalism, professional jargonism, communication.

Значну роль у словниковому складі сучасної української мови посідає термінна лексика. Усі фахові терміносистеми мають свою поняттєву організацію, у якій кожному поняттю відповідає нормативний фаховий термін. Електроенергетична термінологічна система обслуговує провідну галузь енергетики, що охоплює виробництво, передавання та розподіл електроенергії. Електро-енергетична термінологія – це чималий пласт лексики, що інтенсивно розвивається та активно взаємодіє з іншими лексичними одиницями, насамперед, із загальноновживаною лексикою [2, с. 5]. Цікавим і актуальним з погляду сучасної лінгвістики видається дослідження професійної і жаргонної лексики, котра сьогодні активно функціонує в галузі електроенергетики. Мета цієї роботи – дослідити шляхи проникнення в сучасну електроенергетичну терміносистему професійної та жаргонної лексики, визначити місце й

роль професіоналізмів і жаргонізмів у професійному мовленні, щоб оцінити перспективи їхнього подальшого функціонування в мові електроенергетиків.

З огляду на сферу вживання всю лексику української мови можна поділити на дві групи: слова загальноживані й слова, обмежені певним середовищем, зумовленим спільністю територіального проживання або спільністю занять та інших інтересів. У межах загальнонародної лексики мовознавці виділяють такі підгрупи: професіоналізми, діалектизми, жаргонізми та аргоїзми.

Сучасне термінознавство, досліджуючи вузькоспеціальні термінологічні системи, розмежовує термінну та професійну лексику, оскільки у фаховій комунікації ці пласти спеціальної лексики мають різні сфери використання: терміни властиві суто науковому й науково-популярному мовленню, а професіоналізми виступають заміниками окремих термінів на рівні виробничо-технічному.

Питання розмежування професійної лексики і термінології й надалі залишається досить суперечливим та складним. М. М. Шанський стверджував, що професіоналізми означають спеціальні поняття, знаряддя чи продукти праці, виробничі процеси, тому деякі науковці називають їх також термінами. Спільними рисами для термінології та професійної лексики є спеціалізація значення та утворення на цій основі специфічних лексико-семантичних систем, обмеження кількості користувачів цієї лексики і сфери вживання [2, с. 14]. Ми поділяємо думку авторів колективної монографії «Основи термінотворення: семантичні та соціолінгвістичні аспекти», які стверджують, що «доцільним є розмежування професіоналізмів і термінів, котрі разом становлять поняття спеціальної субмови. Межуючи одне з одним, терміни, проте, мають більш упорядкований та нормалізований характер, у той час як професіоналізми є напівофіційними лексичними одиницями, які вживаються вузьким колом фахівців, до того ж переважно не під час офіційного спілкування, а в розмовній мові. Незважаючи на такі істотні відмінності, між цими двома сферами лексики існує безперервний взаємообмін, і професіоналізм може існувати також і як синонім терміна» [2, с. 15]. Професіоналізми мовою фахівця ніби деталізують загальновідомі назви. На відміну від термінів, професіоналізми зазвичай не мають виразного наукового визначення й не становлять цілісної системи. Якщо терміни – це здебільша абстрактні поняття, то професіоналізми – конкретні, оскільки детально диференціюють ті предмети, дії, якості, що безпосередньо пов'язані зі сферою діяльності відповідного фаху [1, с. 6].

Професіоналізми належать до ненормативної спеціальної лексики, їх не подають у термінологічних словниках, оскільки функціують вони переважно в усному та розмовному мовленні фахівців певної галузі. Якщо терміни можуть бути відомі людям, які тісно не пов'язані з певною професійною сферою, то значення професіоналізмів розуміють лише фахівці, оскільки професіоналізми мають специфічну сферу використання й виникають в умовах фахового спілкування як вторинні форми вираження. Треба зазначити, що саме професіоналізми є потужним джерелом активного збагачення лексичного складу розмовної мови. Професійне мовлення продуктивно створює емоційно забарвлені фахові неологізми, які досить детально характеризують рід занять, дії чи предмети, що безпосередньо стосуються сфери діяльності відповідної професії [3, с. 104]. Спорідненість інтересів фахівців, які, власне, й формують систему професіоналізмів, є важливим чинником у творенні цих лексем.

Деякі дослідники не обмежуються поділом фахових одиниць на термінну та професійну лексику, додатково виділяючи й інші підгрупи. Так, на думку О. А. Покровської, окрім професійної лексики, варто розрізняти такі номінації, як термінологізовані жаргонізми та професійні жаргонізми. До термінологізованих жаргонізмів дослідниця зараховує стилістично забарвлені номінації, що функціують у вигляді професійних висловів, але водночас виражають наукові поняття, мають чітко виражене формулювання і, таким чином, можуть претендувати на роль терміна. Професійні жаргонізми мовознавець кваліфікує як конотативно марковані вислови, які не виражають наукового поняття й не мають чітких формулювань, але задовольняють потреби професійного спілкування в певній галузі [4, с. 36–37]. О. В. Суперанська, Н. В. Подольська, Н. В. Васильєва вважають жаргонізми

особливими, яскравими слівцями, що характерні для окремих соціальних груп, і зазначають, що вони практично нічого не додають до мови, а лише створюють особливий колорит мовлення [7, с. 27].

Актуальність нашого дослідження зумовлена намаганням виявити особливості електроенергетичної терміносистеми та принципи її організації, беручи до уваги спеціальні мовні одиниці, як, по суті, творять окремий пласт цієї системи. Мета нашого дослідження – це спроба здійснити аналіз електроенергетичних професіоналізмів і професійних жаргонізмів як особливого прошарку лексики досліджуваної термінології, а також з'ясувати функції, які виконує професійна лексика в мовленні її носіїв. Мета і завдання роботи зумовили використання таких методів дослідження, як описовий, що включає лінгвістичне спостереження, аналіз і систематизацію мовних явищ. Об'єктом нашого дослідження є лексична система українських електроенергетичних професіоналізмів і професійних жаргонізмів.

В електроенергетичній терміносистемі наявна значна кількість професіоналізмів і професійних жаргонізмів, які зазвичай є неологізмами, що з'являються разом із суспільними змінами. Це є однією з ознак процесу систематизації термінів. Професіоналізми й професійні жаргонізми утворюються під впливом різних факторів, серед яких особливо виділяється власна інтерпретація деяких термінів у середовищі електроенергетиків-практиків.

Перше джерело формування електроенергетичних професіоналізмів і жаргонізмів – це семантичне дублювання вже наявних лексичних одиниць, що не трансформуються. Прикладами такого переходу одиниць з літературної мови до професіоналізмів є, зокрема, лексема *компресорна* («**КОМПРЕСОРНИЙ**, а, е. Прикм. до компресор; // Який складається з компресорів; // Який виготовляє компресори; // Признач. для компресора» [6, с. 253] у звичайному значенні та «*приміщення, в якому розташовано компресори*» як професіоналізм). Інший приклад – лексема *море*, яку використовують для позначення великих водосховищ, наприклад *Буриштинського водосховища*, хоча у загально-вживаному значенні море – це «частина океану – великий водний простір з гірко-солоню водою, який більш-менш оточений суходолом» [6, с. 802]. Як бачимо з наведених прикладів, професіоналізми цього типу влучні, короткі й загальнозрозумілі з контексту. Зрозуміла річ, вони не входять до тлумачних термінологічних словників, але можуть з'являтися в загальномовних словниках або в спеціальних словниках синонімів, паронімів тощо. Так, 11-томний «Словник української мови» подає під номером 2 тлумачення «дуже велике штучне водоймище. Каховське море; Київське море» [6, с. 802]. Тобто ми бачимо, що професіоналізми можуть ставати надбанням загальнонародної мови, але трактувати такі лексеми як терміни немає ніяких підстав, оскільки їхнє значення визначає контекст.

Виявлено, що деякі електроенергетичні професійні жаргонізми семантичного походження скальковано з російської мови, наприклад, різновид з'єднувальних елементів ненормативно номінують *папка/мамка*, де лексему «*папка*» засвоєно з російської мови зовсім не з тим значенням, яке воно має в українській («**ПАПКА** 1, у, жін. Обкладинка з картону, шкіри і т. ін. для зберігання паперів, малюнків, нот та ін. // Про те, що міститься в такій обкладинці. **ПАПКА** 2, у, жін., дит. Те саме, що **ПАПА** 2, у, жін., дит. Хліб [6, с. 58]). Як бачимо, значення слів, зафіксоване в словнику, і значення професійних жаргонізмів є розбіжними. Звичайно ж, чимало фахівців-електроенергетиків, відчуваючи чужинність відповідних лексем, замінюють їх на українські з походження професійні жаргонізми «*татко*» і «*мамка*», тому ми можемо говорити про паралельне існування в професійному жаргоні обох пар.

Другим джерелом поповнення професіоналізмів і професійних жаргонізмів є утворення та вживання різних типів скорочених лексем. Їхня поява тісно пов'язана із продуктивністю синтаксичного способу термінотворення в електроенергетичній терміносистемі. Українська електроенергетична термінологія, як ми вже зазначали [9], тяжіє до створення багатокомпонентних термінологічних словосполук, які характеризуються прозорою мотивацією, семантичною цілісністю, точністю відбиття змісту, позначуваного в терміні. Наявність складених термінологічних одиниць в електроенергетичній терміносистемі зумовлена насамперед прагненням якомога точніше відобразити

суть поняття. Фахівці-електроенергетики в професійному спілкуванні, навпаки, прагнуть скоротити наявні терміни-словосполучення, оскільки вони громіздкі та незручні у використанні.

Уже на рівні термінової лексики електроенергетична термінологія схильна до утворення різних типів скорочень. Так, незручність використання багатокомпонентних термінів в електроенергетиці усувають за допомогою абрєвіації. Власне, серед словотвірних засобів поповнення лексичного складу української електроенергетичної термінології абрєвіації належить важливе місце. Потреба в точності, мовленнєвій і графічній економії – одна з основних причин виникнення абрєвіатур. Абрєвіатурні терміни дуже зручні в професійних сферах спілкування, тому їх активно вживають фахівці електроенергетичної галузі, часто переформатовуючи на професіоналізми та професійні жаргонізми. Наприклад, замість незручних для вимови ініціальних невідмінюваних абрєвіатур використовують зручніші для вжитку відмінювані і зрозумілі фахівцям їхні аналоги: абрєвіатура *АП* (*автоматичний перемикач*) мовою фахівців **апешка**; вираз «*іти на врушку/зрушку*» поєднує професіоналізм й професійний жаргонізм водночас, його вживають на позначення процесу відвідування відкритої чи закритої розподільної установки (*ВРУ* або *ЗРУ*); *КБФ* (*конденсаторна батарея фільтрова*) мовою електроенергетиків – **кабефешка**; *РП* (*регулятор потужності*) відповідно **ерпешка** тощо.

Другий різновид скорочень – це професіоналізми-однослова, які використовують замість термінів словосполучень. Так, **опорники** мовою фахівця – це *опорні ізолятори*, а **оливник** – *оливний ізолятор*. Термін **щит керування електростанції/підстанції** означає сукупність пультів і панелей із пристроями керування, контролю, сигналізації та захисту електростанції/підстанції, розміщених в одному приміщенні [8, с. 179], на підприємствах з диспетчерським керуванням його називають **диспетчерським щитом**. Професійними лексемами **головний щит керування**, **головний щит**, **щитова** або **щит** електроенергетики називають не тільки сукупність пультів і панелей, а й саме приміщення, де розташовано щит керування. Семантику варіанта можна розкрити лише в контексті: **перебувати на щиті керування** (місцерозташування), **працювати зі щитом керування** (з приладом).

Професійні жаргонізми також утворюють морфологічним способом. До прикладу, вислови **виконати поточку/капіталку** означають виконання певного виду ремонтних робіт – поточного або капітального ремонту. Жаргонізми **поточка**, **капіталка** утворилися шляхом додавання суфікса **-к (а)** до твірної основи, але з порушенням словотвірних норм української мови, оскільки найчастіше суфікс **-к (а)** в українській мові використовують для творення назв осіб жіночої статі, який приєднують до твірної основи іменника на позначення осіб чоловічої статі (*школярка*); назв осіб за національністю і територіальною ознакою (*українка*); суфікс **-к (а)** також виступає як зменшувально-емоційний суфікс та суфікс збільшеності. Тому відповідні лексеми, очевидно, не мають шансів стати надбанням літературної української мови.

Ще один різновид скорочень – вживання лише одного слова з терміна-словосполучення, зважаючи на те, що за контекстом можна сприйняти значення цілісного терміна. Так, професіоналізм **іти на перемикання** вживають на позначення виконання певного комплексу робіт. Термін **перемикання** вживають на позначення процесу заміни однієї сукупності з'єднань на іншу [8, с. 117]. Зауважимо, що в електроенергетичній термінології лексема **перемикання** слугує стрижневим компонентом у багатьох термінах-словосполученнях, наприклад: *перемикання контактеного апарата*, *перемикання навантаження*, *перемикання без збудження*, *перемикання відгалужень реактора*, *перемикання на резервне джерело*, *оперативні перемикання* тощо. Отож, лексичне значення професіоналізма **іти на перемикання** можна визначити лише в контексті. Професіоналізм **«іти на огляд»** вживають на позначення процесу обстеження з метою перевірки, контролю, визначення характеристик, які вказують на справну роботу обладнання тощо. Цей професіоналізм вживають як під час огляду всього комплексу електроустановки (*станції, підстанції* тощо), так і часткового огляду певної ділянки підприємства (*релейного залу, закритих/відкритих розподільчих установок* тощо).

Зауважимо, що іноді переосмислене слово відходить від свого основного значення, і це призводить до його несприйняття людиною інших фахів, наприклад, професіоналізм **«сушка»** в електро-

енергетиці вживається на позначення *регенерації оливи* (для відновлення відпрацьованих трансформаторних олив застосовують різноманітні технологічні операції, які полягають в обробці мастил з метою видалення з нього продуктів старіння і забруднення. Одним із таких методів є механічний (видалення з оливи вільної води й твердих забруднень) і теплофізичний (випарювання, вакуумна перегонка). Власне лексема *сушка* (дія за значенням *сушити*, тобто позбавляти вологи, робити щонайменше сухим [6, с. 874]) й слугувала похідною для утворення цього професіоналізму.

Отже, на основі проведеного аналізу електроенергетичної терміносистеми та відібраного мовного матеріалу вважаємо за доцільне в професійній комунікації поряд із електроенергетичною термінологією розрізняти такі номінативні одиниці, як професіоналізми та професійні жаргонізми. Досліджуючи використання електроенергетичних професіоналізмів та професійних жаргонізмів у фаховому мовленні електроенергетиків, ми виявили, що на досліджувану термінологію як підсистему науково-технічної термінології поширюються загальні принципи структури літературної мови. Професіоналізми та професійні жаргонізми в електроенергетиці виникають як розмовні неофіційні заміники наявних у цій галузі термінів для спрощення професійної комунікації. Вони структурно відрізняються від базових термінів, компактні за будовою й мають власні граматичні ознаки. Лексична варіантність професіоналізмів і професійних жаргонізмів не ускладнює наукової терміносистеми, оскільки виходить за її межі, вона стає закономірним лінгвістичним процесом, пов'язаним з функціонуванням різних жанрів наукової комунікації. Значення професіоналізмів та професійних жаргонізмів виявляється в умовах контексту, і якщо вони не порушують норм літературної української мови, то можуть ставати її надбанням, входячи до складу загальнономовних тлумачних словників.

1. Булик-Верхола С. З. *Основи термінознавства : навч. посібник* / С. З. Булик-Верхола, Г. В. Наконечна, Ю. В. Теглівець. – Л. : Видавництво НУ «Львівська політехніка», 2013. – 160 с. 2. Д'яков А. С. *Основи термінотворення: семантичні та соціолінгвістичні аспекти* / А. С. Д'яков, Т. Р. Кияк, З. Б. Куделько. – К. : Вид. дім «KM Academia», 2000. – 218 с. 3. Паламар Л. М. *Мова ділових паперів : Практик. Посібник* / Л. М. Паламар, Г. М. Кацавець. – 4-те вид. – К. : Либідь, 2000. – 296 с. 4. Покровська О. А. *Українська термінологія ринкових відносин : Дис. канд. філол. наук: 10.02.01* / Ольга Анатоліївна Покровська; Харківський нац. ун-т ім. В. Н. Каразіна. – Х., 1995. – 207 с. 5. *Професійна лексика*. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://uk.wikipedia.org/wiki/>. 6. *Словник української мови в 11 томах*. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://sum.in.ua/>. 7. Суперанская А. В. *Общая терминология. Вопросы теории* / А. В. Суперанская, Н. В. Подольская, Н. В. Васильева. – М. : Высшая школа, 1989. – 246 с. 8. *Українсько-російсько-англо-французький тлумачний словник основних термінів з енергетики та електротехніки* / Є. С. Ємельянова, О. М. Мороз, Л. О. Семененко, О. С. Дьолог; За заг. ред. Є. С. Ємельянової. – Х. : Віровець А. П. «Апостроф», 2012. – 264 с. 9. Харчук Л. *Терміни-словосполучення в українській електроенергетичній термінології* / Лілія Харчук // *Вісник Нац. ун-ту «Львівська політехніка». Серія «Проблеми української термінології»*. – 2013. – № 765. – С. 73–77.